

ПОДІБНІСТЬ І РОЗБІЖНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

*Розглянуто основні теорії природи права інтелектуальної власності.
Виявлено основні подібності та відмінності між правом власності та правом інтелектуальної власності*

Постановка проблеми. Економічні відносини власності почали формуватися ще на зорі становлення людського суспільства. Кожному типу цивілізації притаманний специфічний для умов її існування домінуючий об'єкт власності, який найповніше відбиває спосіб взаємодії людини з природою, досягнутий рівень продуктивності суспільної праці, особливості привласнення засобів і результатів виробництва.

Принципово нових рис набувають відносини власності у зв'язку з розвитком сучасної технічної революції та становленням постіндустріальної структури виробництва. За таких умов домінуючим об'єктом власності стають результати інтелектуальної, творчої діяльності людини, внаслідок чого широкого розвитку набуває використання в господарській діяльності об'єктів права інтелектуальної власності.

Будь-яка власність (в тому числі і інтелектуальна) потребує захисту, особливо в умовах розвитку формування постіндустріальної економіки. Одним із таких засобів захисту є система бухгалтерського обліку.

Для розробки інструментарію захисту інтелектуальної власності на основі її бухгалтерського відображення необхідно дослідити її сутність, особливості функціонування інституту інтелектуальної власності з врахуванням умов розвитку вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значну увагу вивченню питання природи права інтелектуальної власності приділяли наступні зарубіжні та вітчизняні

дослідники: І.А. Близнець, В.А. Дозорцев, О.В. Калятін, О.П. Сергєєв, О.А. Підпригора, О.О. Підпригора та ін.

Питанням відображення інтелектуальної власності в бухгалтерському обліку в своїх дослідженнях приділяють увагу О.Б. Бутнік-Сіверський, С.Ф. Легенчук, Н.М. Малюга, М.Ю. Медведев, О. Морозов, М.С. Пушкар, Г. Уманців, І.Й. Яремко та ін.

Незважаючи на те, що існує велика кількість теорій інтелектуальної власності, жодна з них не отримала належного визнання. Саме тому дана проблема залишається актуальною і вимагає подальших досліджень з урахуванням особливостей вітчизняного законодавства.

Метою даного дослідження є огляд основних теорій природи права інтелектуальної власності та визначення основних подібностей та відмінностей між правом власності та правом інтелектуальної власності як об'єктів бухгалтерського спостереження.

Викладення основного матеріалу. Спроби зрозуміти юридичну природу інтелектуальної власності породили безліч теорій.

Однією з перших виникла *теорія природного права* (кінець XVIII – початок XIX ст.), згідно з якою права винахідника і автора являлися невід'ємним природним правом людини і громадянина на результати його духовної творчості і існує незалежно від визнання даного права державною владою.

Право автора винаходу на продукт його розумової праці ототожнювалося з правом власності на матеріальні речі, виходячи з тієї тези, що будь-яка праця створює власність. Так виникли термін “промислова власність” і

пропрієтарна (від лат. *proprietas* – власність) теорія промислової власності, яка оцінювала результати творчої праці з позицій власності [1].

Подальші дослідження виявили багато подібностей та відмінностей між правом власності та правом власності на результати інтелектуальної діяльності, що дало поштовх до розвитку іншої теорії – *теорії особистих прав*. Її розробники вважали, що авторські права є правами *sui generis* (особливими правами), або інтелектуальними правами, що перебувають поза класичними концепціями речових і особистих прав. Дане право таке ж природне, як і право на свободу, життя, ім'я, та зберігається за автором (винахідником) навіть після публікації твору (видачі патенту на винахід).

Опонентом даної теорії був бельгієць Е. Пікар. Саме йому належить введення у 1879 році в науковий обіг поняття “інтелектуальні права”, під якими розумілись права *sui generis* (особливого роду), не пов'язані з класичною тріадою римського права – речових, зобов'язальних і особистих прав.

Пікар Е. підкреслював, що інтелектуальні права мають принципи відмінності від права власності на річ по особливостям використання, обсягу охорони і територіальній дії [1]. Багато прихильників даної теорії виступають навіть проти використання терміну “інтелектуальна власність”, пропонуючи назву “інтелектуальні права” [4].

Дійсно, якою б ця категорія не була привабливою, однієї назви “інтелектуальна власність” замало для того, щоб усунути подвійну, змішану природу авторських прав. Останні включають і особисте немайнове, і майнове право, а якщо ідея власності співвідноситься з природою майнових прав автора, то вона не може пояснити природу особистого немайнового права, яке є невідчужуваним і безстроковим. Визнання пріоритету за одним із цих прав для обґрунтування єдиної природи авторських прав призвело б до спотворення їхньої складної будови, але не допомогло б з'ясувати їхню справжню правову природу [2].

Дещо на інших засадах була побудована *договірні теорія*, де головна роль відводиться державі. Дана теорія розглядає видачу ліценцій, патентів як певний договір між винахідником (автором) та державою. Внаслідок чого держава, забезпечуючи захист прав винахідника (автора) від втручання третіх осіб, надає суспільству доступ до нових технологій, винаходів і т.д.

Однією з найбільш впливових теорій Росії є *теорія виключних прав*, що сформувалася на рубежі XIX –XX ст. У дореволюційній Росії найбільшими її прихильником був А. Піленко, а в пострадянській – В.А. Дозорцев та О.П. Сергєєв.

Під виключними правами розуміють тільки майнові права. Сам термін “виключне право” походить з часів середньовіччя, коли окремим особам як виняток із загального права надавали деякі права. Буржуазна система, проголосивши загальну рівність, скасувала поняття виключного права, проте нині щодо об'єктів інтелектуальної власності воно відродилося.

Виключне право – це абсолютне право на нематеріальний об'єкт. Виключне право виконує для нематеріальних об'єктів ту саму функцію, що й право власності для матеріальних об'єктів, хоча вона і не вичерпує значення першого [2].

Таким чином уже більше ніж 200 років дослідники намагаються пояснити природу права інтелектуальної власності, внаслідок чого були розроблені різні теорії. І на сьогоднішній день дискусії точаться навколо двох теорій: теорії природного права (даний підхід реалізований в законодавстві США, Великобританії, Франції, Германії) та теорії виключних прав (закріплена в законодавстві Австрії, Швейцарії, Греції і інших країнах).

Українські науковці також активно проводять дослідження з даної проблеми. Та, на жаль, не дійшли єдиної думки. Особливо це спостерігається в чинному законодавстві. Так, авторське право визнає виключні права автора на використання твору, а законодавство про промислову власність – право природної власності [4].

Слід відмітити, що інтелектуальна права власності на матеріальні об'єкти власність має ряд змістовних відмінностей від (табл. 1).

Таблиця 1. Основні відмінності між правом власності та правом інтелектуальної власності

Відмінності	Сутність відмінностей
Відмінність у різниці між об'єктами	Об'єктами права власності є річ, яка обмежена у просторі, тобто право власності визначає стан приналежності матеріальних благ індивідам, його використання та розпорядження. Об'єктом права інтелектуальної власності є результати творчої діяльності, які є нематеріальними (мають ідеальну природу), які не можуть бути обмежені у просторі
Відмінність у спрямованості права власності та права інтелектуальної власності	Право власності спрямоване на утвердження панування власника над належними йому речами та повноваження по володінню, користуванню та розпорядженню над цими речами. Заборона втручання третіх осіб у це право носить додатковий, забезпечувальний характер. Виключні ж права інтелектуальної власності спрямовані на заборону використання третіми особами продуктів інтелектуальної діяльності
Відмінність у способах набуття та припинення прав на результати інтелектуальної діяльності	До прав інтелектуальної власності не можна застосувати набуття за давністю, знахідкою, відчуженням (автор не втрачає повністю зв'язок із об'єктом творчої діяльності, останній продовжує існувати у формі немайнового права автора), приватизацією. Припинення права згідно зі знищенням, реквізицією, конфіскацією
Відмінність у тривалості дії прав.	Так, згідно із законодавством право власності немає обмежень у часі, тоді як тривалість дії виключних прав чітко регламентується
Відмінність у дії на певній території.	Так право власності визнає за особою права придбання речі у всіх країнах світу, тобто не впливає місце проживання власника та місцезнаходження майна. Тоді ж як права інтелектуальної власності носять територіальний характер. Це означає, що права набуті на території однієї країни не визнаються на території іншої країни. Для набуття виключних прав на території іншої країни спершу необхідно укласти відповідні міжнародні договори, а потім належним чином зареєструвати
Відмінність у застосуванні юридичного інструментарію для захисту	Право власності базується на майнових правах, а право інтелектуальної власності – на майнових і особистих немайнових правах. Так, наприклад, володільць права інтелектуальної власності не може вимагати його оречевлення, оскільки такої речі не існує

З наведеної табл. 1 можна визначити, що право інтелектуальної власності має певні відмінності від права власності. Воно є правом особливого роду, відноситься до категорії абсолютних прав та здійснюється за допомогою майнових та особистих майнових прав. Мова йдеться про особливу власність, яка вимагає спеціального регулювання через її нематеріальний характер.

Основними інститутами інтелектуальної власності є:

– інститут авторського та суміжних прав (твори науки, літератури і мистецтва, аудіо- та відеопродукція, програми та бази даних для ЕОМ тощо);

– інститут права на об'єкти промислової власності, включаючи інститут патентного права та інститут засобів індивідуалізації

робіт та послуг (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, торгові марки); інститут права на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності (наукові відкриття, сорти рослин, породи тварин, топографії інтегральних мікросхем, комерційна таємниця).

Спільне для всіх об'єктів інтелектуальної власності є те, що будучи нематеріальними, вони можуть втілюватись у фізичні (матеріальні) предмети, які мають певну економічну цінність. При цьому власністю є не ці матеріальні предмети, а відображена в них інформація.

Об'єкти права інтелектуальної власності варто відрізнити від матеріального носія, у якому виражений твір або інший результат інтелектуальної праці. Якщо право на об'єкти

інтелектуальної власності належить тільки авторам і їхнім законним спадкоємцям, те право власності на матеріальні носії, у яких виражений твір, може належати необмеженому колу осіб, але вже не на основі права інтелектуальної власності, а в порядку звичайного майнового права.

Внаслідок невідчутності об'єктів права інтелектуальної власності та їх ідеальної природи стає непридатною для використання класична тріада правомочностей власника, що здійснює звичайні майнові права. Наприклад, відчужуючи об'єкт, своєї інтелектуальної

власності, його творець не позбавляється тим самим усяких прав на нього, а набувач не одержує можливості за своїм розсудом змінювати цей об'єкт і узагалі вважати його винятково своїм. Тим більше, що у власність інших осіб переходять, як правило, не об'єкти права інтелектуальної власності, а матеріальні носії науково-технічних ідей і художніх образів (конкретні картини, видання, технічна документація).

На відміну від класичної тріади прав власності, А. Оноре класифікує права власника інтелектуального ресурсу (рис. 1)

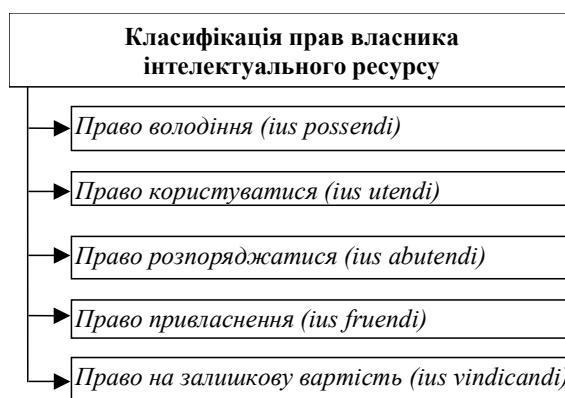

Рис. 1.1. "Пучок прав" власника на інтелектуальний ресурс за А. Оноре [5]

Специфіка інтелектуальної власності полягає в тому, що наявність у власності інноваційної компоненти дає змогу економити техніку, кошти, вивільняє фінансові ресурси, сприяє зростанню продуктивності економічної діяльності.

Отже, право інтелектуальної власності відрізняється від права власності, і є правом особливого роду.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Інтелектуальна власність, як окремий інститут, виділилась із традиційного права власності інтелектуальної власності. Ці два інститути мають багато спільних рис, однак існують визначальні відмінності, які полягають у специфічній – невідчутній природі інтелектуальної власності.

2. Право інтелектуальної власності є правом особливого роду і відноситься до категорії абсолютних прав та здійснюється за

допомогою майнових та особистих майнових прав, що вимагає спеціального регулювання через її невідчутний характер.

3. Невідчутність, як основна особливість інтелектуальної власності, є визначальною при відображенні об'єктів права інтелектуальної в бухгалтерському обліку, проведенні контролю по їх використанню в господарській діяльності підприємства. Це зумовлює необхідність розробки методик бухгалтерського обліку і контролю інтелектуальної власності, відмінних від матеріальних об'єктів.

4. Перспективними напрямками досліджень є:

– визначення впливу застосування окремих теорій інтелектуальної власності на відображення об'єктів права інтелектуальної власності в бухгалтерському обліку;

– формування методики оцінки об'єктів права інтелектуальної власності в бухгалтерському обліку, оскільки

ідентифікація затрат на створення таких об'єктів, прописана в П(С)БО 8 “Нематеріальні активи”, не завжди є можливою, а якщо і можлива, то така оцінка не відповідає реальній вартості подібних об'єктів;

– створення методики контролю за використанням об'єктів права інтелектуальної власності із врахуванням їх невідчутності та можливої невіддільності від матеріальних носіїв;

– розкриття процедури залучення професійних оцінників для відображення реальної (справедливої, за П(С)БО 8 “Нематеріальні активи”) вартості об'єктів права інтелектуальної власності в бухгалтерському обліку.

Список використаної літератури:

1. *Бочарова Н.В.* “Інтелектуальна власність” чи “виключні права”: дискусії в європейському праві http://www.rusnauka.com/DN2006/Pravo/3_bocharova%20n.v.doc.htm.

2. *Дроб'язко В.С., Дроб'язко Р.В.* Право інтелектуальної власності: Навчальний посібник. – К.: Юринком Інтер, 2004. – 512 с.

3. *Коноваленко В.* Гордиев узел интеллектуальной гармонии <http://www.companion.ua/Articles/Content/Forprint/?Id=12904&Callback=5>.

4. *Негрескул В.* Природа права інтелектуальної власності // Інтелектуальна власність. – 2003. – № 3. – С. 3-6.

5. Право інтелектуальної власності: Академічний курс. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / О.А. Підпригора, О.Б. Бутнік-Сіверський, В.С. Дроб'язко та інші; За ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ: Концерн “видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. – 672 с.

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV.

НИКОЛЮК М.З. – аспірант кафедри обліку і аудиту Луцького національного технічного університету

Наукові інтереси:

– бухгалтерський облік і контроль операцій з нематеріальними активами

